

Cuvânt introductiv

Mișcarea economiei sociale și solidare are o dimensiune internațională care a luat amploare pe măsură creșterii sărăciei și a precarității, agravate de crizele economice, financiare, sociale și climatice recurente. Percepția acestei mișcări în conștiința colectivă, precum și sensul dat postulatelor sale de bază, diferă de la o regiune la alta și de la o țară la alta, în funcție de factorii legați de istoria și cultura fiecărui popor.

În țările din fostul bloc sovietic situația este particulară, atât din punct de vedere ideologic și epistemologic, cât și operațional și empiric. Sintagma „*economie socială*” a pătruns relativ recent în vocabularul lor academic, al administrației publice și al societății civile, chiar dacă mișcarea are o istorie îndelungată, strâns legată de apariția libertății de asociere și de tribulațiile acesteia de-a lungul timpului. Percepția și evoluția economiei sociale au fost influențate atât de trecutul comunist al acestor țări, cât și de schimbările profunde de paradigma economică și socială din ultimele trei decenii.

Vechiul sistem economic era, potrivit ideologiei vremii, un sistem „*social*” în slujba poporului, mai precis a „*clasei muncitoare*”, clasa integratoare a mării majorități a păturilor sociale. Această semantică a „*socialului*” a generat în multe spirite o confuzie ideologică, dar și epistemologică între economia „*socială*” și „*economia socialistă*”, cu un anumit impact asupra evoluției economiei sociale, ca obiect al științei, cercetării științifice și al practicii economice. În perioada postcomunistă, într-o mare parte a acestor țări, inclusiv România și Bulgaria, a existat un dublu proces de „*deconstrucție-reconstrucție*”: „*deconstrucția*” entităților care acum sunt considerate parte a economiei sociale (în special cooperativele agricole) și a modelul lor de management și de guvernare; „*reconstrucția*” unui nou sector al economiei sociale prin emergența unor entități specifice, precum fundațiile și asociațiile și prin reabilitarea fostelor cooperative. Acest proces de „*reconstrucție*” s-a desfășurat sub impulsul Comisiei Europene, în special după lansarea „*Inițiativei privind antreprenoriatul social*” din 2011 și cu sprijinul său financiar. În documentele de politică publică europene și naționale care au acompaniat inițiativele de teren, principalele sintagme legate de acest domeniu (economia socială, antreprenoriatul social, întreprinderea socială etc.) sunt vag

definite și de o manieră ne-consensuală, ceea ce a generat o serie de ambiguități conceptuale și operaționale, ce se găsesc în doctrina economică și juridică actuală. Asocierea unor cuvinte precum „*antreprenor*” și „*social*” interpelează „*spiritele conservatoare*”, deoarece evocă o contradicție față de semnificațiile date de clasicii economiei și sociologiei. Pentru Max Weber, de exemplu, antreprenorul acționează „*prin evaluarea prealabilă a șanselor sale de câștig*”¹ și nu din altruism sau solidaritate. Trecerea de la conceptul de „*antreprenor*” în sensul dat de Weber, la cel de antreprenor social care mobilizează energiile colective pentru a operaționaliza instrumente specifice de management în beneficiul societății, necesită evoluții epistemologice² din partea universităților și centrelor de cercetare din țările respective. Cu toate acestea, ele au acordat puțin spațiu în programele lor de cercetare conceptualizării fenomenelor și proceselor legate de economia socială și producției de cunoștințe în acest domeniu. De asemenea, cursurile universitare în acest domeniu, destul de puține la număr, favorizează o abordare teoretică, descriptivă, conformistă, ignorând adesea aspectele epistemice și de doctrină economică și juridică, esențiale pentru crearea unui spirit îndreptat spre acțiune în serviciul interesului public.

Obiectivul acestei cărți este de a oferi o analiză a economiei sociale și a entităților sale în vederea îmbogățirii cunoștințelor în acest domeniu, punând accentul pe anumite dezvoltări și clarificări conceptuale și pe modelele specifice de funcționare, de management și de guvernanță. Autorii nu propun o abordare exhaustivă a economiei sociale, ci aprofundarea anumitor axe care, potrivit acestora, necesită clarificări generale sau contextualizate. Această analiză se realizează din trei perspective complementare: organizare, guvernanță și inovare socială, care se află în interconexiune.

Pentru a introduce problematica lucrării, autorii fac o scurtă analiză a trecutului pentru a oferi unele referințe istorice ale practicilor economiei sociale și ale teoriile lor de referință. Acest lucru le-a permis să ancoreze mai bine în realitățile istorice concepte fundamentale precum economia socială, economia solidară, al treilea sector, sectorul non-profit, viabilitatea economică, impactul social, guvernanța, inovarea socială etc., atât din perspectivă substanțială și axiologică, cât și din punct de vedere juridic. Această dezvoltare conceptuală este consolidată prin prezentarea organizațiilor de economie

¹ Weber, M. (1971). *Economie și societate*, Paris, Plon, p. 161.

² Galabov, A. (2015). *Strategii ale companiilor publice și managementul politicilor publice. Axe majore de transformare și rolul cetățenilor în Europa*, în: Antony Galabov & Gilles Rouet (sub conducerea) *Servicii publice, entreprises publiques, quelle place pour les citoyens ?*, Collection Local & Global, Editions L'Harmattan, Paris, p. 129-141.

socială și, în special, a întreprinderilor sociale, a traiectoriei lor istorice, a organizării și funcționării lor în ecosistemul în care au fost create și au evoluat. Aspectele organizatorice sunt dezvoltate în legătură cu cele ale guvernantei, înțelese ca un set de mecanisme operaționale pentru delimitarea puterilor și responsabilităților în luarea deciziilor, insistând asupra specificității lor în economia socială. Ca un corolar al modurilor de organizare și de guvernanță, autorii au abordat particularitățile accesului la resurse ale organizațiilor economiei sociale și specificitatea analizei rezultatelor, în special prin prisma impactului lor social. O atenție deosebită a fost acordată analizei viabilității economice și financiare a organizațiilor de economie socială, deoarece menținerea echilibrului financiar și realizarea unui excedent sunt premisele pentru îndeplinirea misiunii lor sociale și a dezvoltării sustenabile. Potrivit autorilor, modelul lucrativității limitate promovat de economia socială face posibilă reconcilierea performanței cu utilizarea responsabilă a resurselor, reducerea inegalităților și consolidarea democrației. Economia socială este adesea asociată cu inovarea socială, deoarece și-a dovedit capacitatea de a oferi noi soluții la problemele sociale, mai eficiente, mai durabile și mai echitabile, creând valoare pentru societate în ansamblu și nu numai la nivel privat. Aceste aspecte sunt prezentate de către autori într-o abordare transversală, concentrându-se în special pe conceptele, tipologia și strategiile de inovare ale organizațiilor de economie socială.

Pentru realizarea acestei cărți, autorii au folosit o varietate de surse, precum: literatura de specialitate internațională, în special literatura de limbă franceză; literatura națională; legislația națională și a altor țări europene și din afara spațiului european; rezultatele cercetării naționale și internaționale în acest domeniu; documente de politici publice naționale și europene; documente elaborate de anumite grupuri de reflecție, precum și pozițiile luate de anumite părți interesate de domeniul economiei sociale. Autorii au valorificat punctele de vedere, precum și abordarea practică a unor țări sau guverne care au obținut rezultate remarcabile în acest domeniu, cum ar fi Franța, Belgia sau Quebecul. Schimburile cu experții de la „*Chantier de l'économie sociale*” din Québec și accesul la documentația sa bogată și relevantă privind economia socială au fost de mare ajutor în argumentarea unora dintre punctele de vedere ale autorilor. Sintezele comparative realizate în această lucrare sunt menite tocmai să atragă atenția cititorilor cu privire la posibilele alegeri, dincolo de opțiunile naționale, și să îi incite la analize obiective privind finalitatea, credibilitatea și viabilitatea entităților din economia socială. Orientarea francofonă a lucrării se datorează

și sprijinului financiar al AUF, primit pentru proiectul ESauSS „*Antreprenoriatul social în serviciul societății*”, inițiat de Universitatea Titu Maiorescu din București, Noua Universitate Bulgară din Sofia și Universitatea Valahia din Târgoviște, în cadrul apelului regional la proiecte 2020 „*Dispozitiv de susținere a dezvoltării antreprenoriatului social în universitate*”.

Cartea se adresează profesorilor, cercetătorilor și studenților interesați de acest model alternativ de dezvoltare, dar și profesioniștilor din domeniul economiei sociale care au nevoie de repere teoretice și de noi grile de reflecție și analiză a activității lor.

Cu toate acestea, interesul unei astfel de lucrări trebuie apreciat în contextul provocărilor perioadei, atât pentru societate în ansamblul său, cât și pentru entitățile economiei sociale. Cartea avertizează asupra riscurilor modelului unic bazat pe interese corporatiste și sensibilizează cititorii cu privire la rolul pe care îl poate juca economia socială, înțeasă ca o componentă fundamentală a unei economii pluraliste, ca o formă de răspuns mai adecvat la nevoile de creștere și la numeroasele provocări ale lumii contemporane: crizele recurente (economice, sociale, sanitare), echilibrul dintre globalizare și localism, revoluția digitală, tranziția ecologică, migrația etc.

Astfel, pandemia COVID-19 a multiplicat și diversificat nevoile unor categorii ale populației care se confruntă cu noi dificultăți, dar a scos la iveală și constrângerile specifice entităților economiei sociale. O mare parte dintre ele au fost nevoite să-și înceteze activitatea din cauza scăderii numărului de membri, a numărului de voluntari, dar și din cauza neadaptării la o lume în schimbare rapidă. Problematika lucrării este cu atât mai importantă cu cât „*Statul providență*” specific modelului european este controversat. Neoliberalismul pune sub semnul întrebării legitimitatea statului de a interveni în sectoare care nu țin de „*regalian*”. În plus, criza datoriei publice anticipată de anumiți experți riscă să reducă capacitatea statelor de a-și îndeplini misiunile esențiale de susținere a păturilor în dificultate și de asigurare a echilibrului social. Economia socială, poziționată între sectorul public și cel privat, care desfășoară misiuni de interes general în care statul nu este (sau nu mai este) prezent, dar le încredințează inițiativelor și finanțării private, poate să cunoască o evoluție foarte importantă pe care va trebui să o anticipăm și să o pregătim.

Interesul unor astfel de reflecții trebuie perceput și ținând cont de noul context al globalizării, care-și schimbă caracterul și ritmul. Primele semne ale acestei schimbări, date înainte de începerea pandemiei COVID-19, au fost mult amplificate de aceasta. Riscul legat de sănătate, dar într-o măsură mult mai mare,

restricțiile impuse asupra vieții economice și publice au schimbat radical mediul de afaceri și de dezvoltare. Rețelele de aprovizionare și de producție, care-și atinseseră deja limitele, au fost întrerupte sau modificate substanțial. Dincolo de dezavantajele inerente, aceste schimbări au evidențiat, de asemenea, noi oportunități de exploatare a potențialului de dezvoltare regională și locală, precum și noi forme de activitate economică, de cooperare, de parteneriat și de solidaritate. Acestea sunt, de fapt, domeniile privilegiate de intervenție a economiei sociale, un sector puternic implicat în dezvoltarea comunităților prin adaptarea activităților la nevoile de proximitate și prin crearea de locuri de muncă.

În ultimele decenii, transformarea digitală și noile tehnologii au declanșat schimbări radicale echivalente cu cele generate de revoluția industrială, având însă loc într-un ritm incomparabil mai rapid. Schimbările sunt vizibile în toate domeniile și au consecințe societale profunde și de durată. Au apărut astfel noi forme de inegalitate, inclusiv la nivel regional, care sunt considerabil mai profunde decât cele cu care au putut să se confrunte societățile moderne. Aceste inegalități digitale nu se limitează la accesul la informații sau la competențele digitale. Ele au un impact din ce în ce mai important asupra relațiilor sociale, adâncind fragmentarea existentă și generând noi conflicte. Entitățile din economia socială găsesc un spațiu de afirmare prin capacitatea lor de a-și adapta rapid oferta la nevoile în schimbare ale grupurilor în cauză și prin capacitatea lor de a reconcilia profitabilitatea cu incluziunea socială și guvernarea democratică.

Migrația, limitată temporar și întârziată de măsurile împotriva pandemiei, va continua în următoarele decenii, însoțind dezvoltarea societăților moderne și generând noi nevoi legate de integrarea socială a migranților, conectivitate și solidaritate. O mare parte a migranților vor căuta o cale către Europa, către oportunitățile sale de dezvoltare și modelul său social. Economia socială acoperă o gamă diversă de activități legate de integrarea migranților prin consiliere, educație, formare și integrare profesională.

La nivel european, Comisia Europeană a lansat, pentru prima dată, orientări strategice pe termen lung, stabilindu-și ca orizont anul 2050, într-un spirit proactiv de a răspunde provocărilor vremurilor noastre. Orientările sale strategice se concentrează în special pe două domenii principale de dezvoltare: adaptarea la schimbările climatice (prin Pactul verde european) și transformarea digitală. Ambiția Pactului verde generează noi cerințe și constrângeri pentru economia și societățile moderne. Unele industrii tradiționale vor trebui să-și schimbe complet modelul de dezvoltare, în timp ce

altele își vor pierde importanța, deschizând calea pentru noi domenii de dezvoltare și de realizare profesională. Angajându-se să respecte prioritățile strategice ale Uniunii Europene, țările noastre trebuie, la rândul lor, să găsească răspunsuri la aceste schimbări, să-și reevalueze propria capacitate de dezvoltare, punctele forte și punctele slabe într-un mediu extrem de competitiv, în care reglementarea socială este pusă sub presiune și rămâne adesea ineficientă. Punerea în aplicare cu succes a noilor politici la nivel național depinde din ce în ce mai mult de participarea activă a comunităților locale și de crearea condițiilor pentru dezvoltarea regională și locală.

În fața schimbărilor rapide și profunde ale erei moderne, nu ne putem baza decât pe propria noastră experiență socială în căutarea unor soluții adecvate. Acesta este motivul pentru care regândirea experienței economiei sociale, născută la mijlocul secolului al XIX-lea în contextul revoluției industriale, capătă azi o semnificație aparte. Nu este vorba doar de o istorie a ideilor economice, de o imagine de ansamblu a modelelor organizaționale și de guvernare ale entităților de economie socială, ci de o reevaluare a rolului și eficacității acestora în rezolvarea problemelor sociale contemporane. Principiile cooperării și solidarității, ale activității economice colaborative, ale guvernării democratice și participative care stau la baza economiei sociale capătă un nou sens în căutarea de soluții la probleme pe care nu le-am mai întâlnit până acum. Inovația socială generată de-a lungul istoriei de modele de cooperare, colaborare și solidaritate poate servi drept exemplu pentru noi soluții de dezvoltare, transformând multe dintre dificultățile noastre actuale în avantaje.

Din această perspectivă, aprofundarea reflecției contextualizate asupra economiei și antreprenoriatului social, conștientizarea și consolidarea competențelor în acest domeniu răspund unei nevoi reale. Concretizarea sa intră în sfera de responsabilitate a universităților și a centrelor de formare și cercetare, întrucât, în fața provocărilor care se anunță, acestea trebuie să ofere noii generații opțiuni multiple de reflecție și acțiune legate de modelele alternative de dezvoltare, capabile să ofere soluții adaptate noilor probleme economice, sociale și de mediu.

Profesor Maria NICULESCU

Profesor Antoniy GALABOV

Mot introductif

Le mouvement de l'économie sociale et solidaire a une dimension internationale qui a pris de l'ampleur au fur et à mesure de la croissance de la pauvreté et de la précarité, aggravées par les crises récurrentes économiques, financières, sociales et climatiques. La perception de ce mouvement dans la conscience collective, ainsi que la signification donnée à ses postulats de base sont différentes d'une région à l'autre et d'un pays à l'autre, en fonction des facteurs liés à l'histoire et à la culture de chaque peuple.

Dans les pays de l'ancien bloc soviétique la situation est particulière, tant sur le plan idéologique et épistémologique, que sur le plan opérationnel et empirique. Le syntagme « *économie sociale* » a pénétré relativement récemment dans leur vocabulaire académique, de l'administration publique et de la société civile, même si le mouvement a une longue histoire, étroitement liée à l'émergence de la liberté d'association et à ses tribulations dans le temps. Sa perception et son évolution ont été influencées tant par le passé communiste de ces pays, que par les profonds changements de paradigme économique et social des trois dernières décennies.

L'ancien système économique était, selon l'idéologie de l'époque, un système « *social* » au service du peuple, de la « *classe ouvrière* » plus précisément, classe intégratrice de la grande majorité des couches sociales. Cette sémantique du « *social* » a généré dans beaucoup d'esprits une confusion d'ordre idéologique et aussi épistémologique entre l'économie « *sociale* » et « *l'économie socialiste* », avec un certain impact sur l'évolution de l'économie sociale, en tant qu'objet de la science, de la recherche scientifique et de la pratique économique. Dans la période post-communiste on a assisté dans une grande partie de ces pays, dont la Roumanie et la Bulgarie, à un double processus de « *déconstruction-reconstruction* » : la « *déconstruction* » des entités que l'on considère aujourd'hui comme faisant partie de l'économie sociale (notamment les coopératives agricoles) et de leur modèle de gestion et de gouvernance ; la « *reconstruction* » d'un nouveau secteur de l'économie sociale par l'émergence d'entités spécifiques, notamment des fondations et des associations et la réhabilitation des anciennes coopératives. Ce processus de « *reconstruction* », a été mené sous l'impulsion de

la Commission européenne, surtout après le lancement de son « *Initiative pour l'entrepreneuriat social* » de 2011, et avec son appui financier. Dans les documents de politiques publiques européens et nationaux qui ont accompagnés les initiatives de terrain, les syntagmes clés liés à ce domaine (économie sociale, entrepreneuriat social, entreprise sociale, etc.) sont vaguement définis et de manière non-consensuelle, ce qui a généré une série d'ambiguïtés conceptuelles et opérationnelles qui se retrouvent dans la doctrine économique et juridique actuelle. L'association des mots comme « entrepreneur » et « social » interpelle toujours les « *esprits conservateurs* », car elle évoque une contradiction par rapport aux acceptions données par les classiques de l'économie et de la sociologie. Pour Max Weber, par exemple, l'entrepreneur agit « *par l'évaluation préalable aux chances de gain* »³, et pas par altruisme ou par solidarité. Le passage du concept « *d'entrepreneur* » selon Weber, à celui d'entrepreneur social qui mobilise des énergies collectives pour opérationnaliser des outils de gestion spécifiques au bénéfice de la société⁴, nécessite des développements épistémologiques de la part des universités et des centres de recherche des pays concernés. Cependant, ceux-ci ont accordé peu de place dans leurs programmes de recherche à la conceptualisation des phénomènes et des processus liés à l'économie sociale et à la production de connaissances dans ce domaine. De même, les cours universitaires, assez peu nombreux, privilégient une approche théorique, descriptive, conformiste, en faisant souvent l'impasse sur les aspects épistémiques et de doctrine économique et juridique, essentiels pour forger un esprit tourné vers l'action au service de l'intérêt public.

L'objectif de cet ouvrage est d'offrir une analyse de l'économie sociale et de ses entités afin d'enrichir les connaissances dans ce domaine, en mettant l'accent sur certains développements et éclaircissements conceptuels et les modèles spécifiques de fonctionnement, de gestion et de gouvernance. Les auteurs ne proposent pas une approche exhaustive de l'économie sociale, mais l'approfondissement de certains axes qui nécessitent, selon eux, des clarifications générales ou contextualisées. Cette analyse est réalisée sous trois angles complémentaires, l'organisation, la gouvernance et l'innovation sociale, qui se trouvent en interconnexion.

³ Weber, M. (1971). *Économie et Société*, Paris, Plon, p. 161.

⁴ Galabov, A. (2015). *Stratégies des entreprises publiques et management des politiques publiques. Grand axes de transformation et rôle des citoyens en Europe* », in : Antony Galabov & Gilles Rouet (sous la direction de) *Services publics, entreprises publiques, quelle place pour les citoyens ?*, Collection Local & Global, Editions L'Harmattan, Paris, p. 129-141.

Pour introduire la problématique de l'ouvrage, les auteurs font un retour sur l'histoire pour donner quelques repères historiques des pratiques de l'économie sociale et de leurs théories de référence. Cela leur a permis de mieux ancrer dans les réalités et dans l'histoire, des concepts fondamentaux comme l'économie sociale, l'économie solidaire, le troisième secteur, le secteur sans but lucratif, la viabilité économique, l'impact social, la gouvernance, l'innovation sociale, etc., tant dans une perspective substantielle et axiologique, que dans une perspective juridique. Ce développement conceptuel est consolidé par la présentation des organisations de l'économie sociale, et notamment des entreprises sociales, de leur trajectoire historique, de leur organisation et fonctionnement dans l'écosystème dans lequel elles ont été créées et ont évolué. Les aspects organisationnels sont développés en lien avec ceux de gouvernance, comprise comme un ensemble de mécanismes opérationnels de délimitation des pouvoirs et des responsabilités dans la prise des décisions, tout en insistant sur leur spécificité dans l'économie sociale. Comme un corollaire des modes d'organisations et de gouvernance les auteurs ont abordé les particularités de l'accès aux ressources des organisations de l'économie sociale et la spécificité de l'analyse de leurs résultats, notamment par le prisme de l'impact social. Une attention particulière a été accordée à l'analyse de la viabilité économique et financière des organisations de l'économie sociale, car la préservation de l'équilibre financier et l'obtention d'un excédent constituent les prémisses de la réalisation de leur mission sociale et de leur développement soutenable. Selon les auteurs le modèle de lucrativité limitée promu par l'économie sociale rend possible la conciliation de la performance avec l'utilisation responsable des ressources, la diminution des inégalités et la consolidation de la démocratie. L'économie sociale est souvent associée à l'innovation sociale, car elle a prouvé sa capacité d'apporter de nouvelles solutions aux problèmes sociaux, plus efficaces, plus durables et plus équitables, en créant de la valeur pour la société dans son ensemble et pas uniquement au niveau privé. Ces aspects sont présentés par les auteurs selon une approche transversale, tout en se focalisant notamment sur les concepts, la typologie et les stratégies d'innovation des organisations de l'économie sociale.

Pour l'élaboration de ce livre, les auteurs ont utilisé une variété de sources, parmi lesquelles : la littérature spécialisée internationale, en particulier la littérature francophone; la littérature nationale; la législation nationale et d'autres pays européens et non européens; des résultats de la recherche nationale et internationale dans ce domaine; des documents sur les

politiques publiques nationales et européennes ; des documents réalisés par certains groupes de réflexion, ainsi que des prises de position de certaines parties intéressées par le domaine de l'économie sociale. Les auteurs ont valorisé les points de vue, ainsi que l'approche pratique de certains pays ou gouvernements qui ont obtenu des résultats remarquables dans ce domaine, comme la France, la Belgique ou le Québec. Les échanges avec des experts du Chantier de l'économie sociale du Québec et l'accès à sa documentation, riche et pertinente sur l'économie sociale ont été d'une aide précieuse pour argumenter certains points de vue des auteurs. Les synthèses comparatives rendues dans ce travail ont précisément pour but d'attirer l'attention des lecteurs sur les choix possibles, au-delà de choix nationaux, et de les inciter à des analyses objectives sur la finalité, la crédibilité et la viabilité des entités de l'économie sociale. L'orientation francophone du travail est également due au soutien financier de l'AUF, reçu pour le projet ESauSS « *Entrepreneuriat social au service de la société* », initié par l'Université Titu Maiorescu de Bucarest, La Nouvelle Université Bulgare de Sofia et l'Université Valahia de Târgoviște, dans le cadre de l'appel régional à projets 2020 « *Dispositif de soutien au développement de l'entrepreneuriat social à l'université* »

Le livre s'adresse aux professeurs, aux chercheurs et aux étudiants intéressés par ce modèle alternatif de développement, mais aussi aux professionnels de l'économie sociale qui ont besoin de repères théoriques et de nouvelles grilles de réflexion et d'analyse de leur activité.

Cependant, l'intérêt d'un tel travail doit être apprécié dans le contexte des défis de la période, tant pour la société dans son ensemble, que pour les entités de l'économie sociale. Le livre alerte sur les risques du modèle unique basé sur des intérêts corporatistes et sensibilise sur le rôle que peut jouer l'économie sociale, comprise comme une composante fondamentale d'une économie plurielle, comme une forme de réponse plus appropriée aux besoins de croissance et aux nombreux défis du monde contemporain : les crises récurrentes (économiques, sociales, sanitaires), l'équilibre entre mondialisation et localisme, la révolution numérique et la transition écologique, les migrations etc.

Ainsi, la pandémie de la Covid-19 a multiplié et a diversifié les besoins d'une population confrontée à des difficultés nouvelles, mais a révélé aussi les contraintes propres aux entités de l'économie sociale. Une grande partie d'entre elles ont dû cesser leur activité à cause de la diminution du nombre d'adhérents, du nombre de bénévoles, mais aussi à cause de l'inadaptation à un monde en mutation rapide. La problématique évoquée est d'autant plus importante que

l'État providence propre au modèle européen est controversé. Le néolibéralisme met en cause la légitimité de l'État à intervenir dans des domaines qui ne relèvent pas du régalien. Par ailleurs, la crise de la dette publique anticipée par les experts, risque de réduire la capacité des États à assurer les missions indispensables à la survie des pauvres et à l'équilibre social. L'économie sociale, à mi-chemin entre le secteur public et privé, qui assure des missions d'intérêt général là où l'État n'est pas (ou plus) présent, mais les confie à des initiatives et des financements privés, peut connaître un développement très important que nous devons anticiper et préparer.

L'intérêt de telles réflexions doit aussi être perçu dans le nouveau contexte de la mondialisation, qui change de caractère et de rythme. Les premiers signes de ce changement qui se sont manifestés avant le début de la pandémie du Covid-19, ont été fortement amplifiés par celle-ci. Le risque sanitaire, mais dans une bien plus grande mesure, les restrictions imposées à la vie économique et publique ont radicalement changé l'environnement d'affaires et de développement. Les réseaux d'approvisionnement et de production, qui avaient atteint par ailleurs leurs limites, ont été interrompus ou substantiellement modifiés. Au-delà des inconvénients inhérents, ces changements ont fait aussi apparaître de nouvelles opportunités de valorisation du potentiel régional et local de développement, ainsi que de nouvelles formes d'activité économique, de coopération, de partenariat et de solidarité. Il s'agit en effet des domaines privilégiés d'intervention de l'économie sociale, secteur fortement impliqué dans le développement des communautés par l'adaptation des activités aux besoins de proximité et par la création d'emplois.

Pendant les dernières décennies, la transformation numérique et les nouvelles technologies ont déclenché des changements radicaux équivalents à ceux générés par la révolution industrielle, tout en se produisant à un rythme incomparablement plus rapide. Les changements sont visibles dans tous les domaines et entraînent des conséquences sociétales profondes et durables. De nouvelles formes d'inégalité sont apparues, y compris au niveau régional, qui sont considérablement plus profondes que celles auxquelles les sociétés modernes ont pu faire face. Ces inégalités numériques ne se limitent pas à l'accès à l'information ou aux compétences numériques. Elles ont un impact de plus en plus important sur les relations sociales, approfondissant la fragmentation existante et générant de nouveaux conflits. Les entités de l'économie sociale y trouvent un espace d'affirmation par la capacité d'adaptation rapide de leur offre

à l'évolution des besoins des groupes concernés et par leur capacité à concilier la rentabilité avec l'inclusion sociale et la gouvernance démocratique.

Les migrations, temporairement limitées et retardées par des mesures contre les pandémies, continueront dans les décennies à venir, en accompagnant le développement de la société moderne et en générant des nouveaux besoins liés à l'intégration sociale des migrants, à la connectivité et à la solidarité. Une grande partie des migrants chercheront un chemin vers l'Europe, vers ses opportunités de développement et son modèle social. L'économie sociale couvre une gamme variée d'activités liées à l'intégration des migrants par le conseil, l'éducation, la formation et l'insertion professionnelle.

Au niveau européen, la Commission européenne a lancé, pour la première fois, des orientations stratégiques à long terme, en se fixant pour horizon l'année 2050, dans un esprit proactif de réponse aux provocations de nos temps. Ses orientations stratégiques portent notamment sur deux grands axes de développement : l'adaptation au changement climatique (avec son Pacte vert européen) et la transformation numérique. L'ambition du Pacte vert génère de nouvelles exigences et contraintes pour l'économie et les sociétés modernes. Certaines industries traditionnelles devront changer complètement leur modèle de développement, tandis que d'autres perdront leur importance déterminante, ouvrant la voie à de nouveaux domaines de développement et de réalisation professionnelle. Tous nos pays, en s'engageant dans les priorités stratégiques de l'Union européenne, doivent à leur tour trouver des réponses aux changements exigés, réévaluer leur propre capacité de développement, leurs atouts et leurs faiblesses dans un environnement extrêmement concurrentiel et dans lequel la réglementation sociale est mise sous tension et reste souvent inefficace. La mise en œuvre réussie de nouvelles politiques au niveau national est de plus en plus dépendante de la participation active des communautés locales et de la création de conditions pour le développement régional et local.

Face aux changements rapides et profonds de l'ère moderne, nous ne pouvons compter que sur notre propre expérience sociale dans la recherche de solutions appropriées. C'est pourquoi repenser l'expérience de l'économie sociale, née au milieu du XIXe siècle dans le contexte de la révolution industrielle, prend aujourd'hui une forte signification. Il ne s'agit pas seulement d'une histoire des idées économiques, d'un aperçu des modèles d'organisation et de gouvernance des entités de l'économie sociale, mais d'une réévaluation de leur rôle et efficacité dans la résolution des problèmes sociaux contemporains. Les

principes de coopération et de solidarité, d'action économique collaborative, de gouvernance démocratique et participative que sous-tendent l'économie sociale, prennent un nouveau sens dans la recherche de solutions à des problèmes que nous n'avons jamais rencontrés auparavant. L'innovation sociale générée au fil de l'histoire par les modèles de coopération, collaboration et solidarité peut servir d'exemple en offrant de nouvelles solutions de développement et en transformant bon nombre de nos difficultés actuelles en avantages.

Dans cette perspective, l'approfondissement de la réflexion contextualisée sur l'économie et l'entrepreneuriat social, la sensibilisation et le renforcement des compétences dans ce domaine répondent à un besoin réel. Sa concrétisation entre dans le domaine de responsabilité des universités et des centres de formation et de recherche, car devant les défis qui s'annoncent, ils doivent offrir à la nouvelle génération des choix multiples de réflexion et d'action quant aux modèles de développement alternatifs, capables d'apporter des solutions adaptées aux nouveaux problèmes économiques, sociaux et environnementaux.

Maria NICULESCU
Professeur des universités

Antony GALABOV
Professeur des universités